

Наукове Товариство імени Шевченка у Львові.

В минулому році Наукове Товариство імени Шевченка у Львові закінчило перші п'ятнадцять років свого існування. П'ятнадцять років у житті наукової інституції—час дуже замітний, а для Наукового Товариства імени Шевченка це був час надзвичайно інтенсивної роботи, організації культурних сил для спільної наукової праці, час, пережитий серед виїмково тяжких обставин; цілих п'ятнадцять років, од того часу як Товариство імени Шевченка перетворилось в наукову інституцію, всі його видання зоставались абсолютно забороненими для Росії, а через те моральні й наукові звязки з російською Україною, яка дала ініціативу до зреформування товариства в наукове, яка постачала для нього значні грошеві засоби й літературний матеріал, були утруднені до крайньої міри. І коли, не вважаючи на тисячні перешкоди, на урядові заборони, на інертність та мало розвинутий науковий інтерес серед нашого громадянства, Науковому Товариству довелось досягти блискучих результатів—в виді великої сили науково обробленого й виданого матеріалу, в організації періодичного наукового видавництва по різних галузях знання, ~~коли воно~~ заняло поважне місце в ряду наукових інституцій славянських народів і стало правдивим огнищем української національної культури, то це в значній мірі, коли не виключно, треба віднести на карб величезної енергії і гарячої любови до рідного краю того гурту людей, який взяв у свої руки долю Товариства

і серед самих неспріяючих обставин поставити зумів його на ту висоту, на якій воно стоїть зараз.

На порозі цього періоду часу, який підлягає нашому оглядові, в долі українського слова стався великий переворот, який зняв з нього пута абсолютних заборон і проскрипції, який одкрив, між иншим, дорогу для видань Наукового Товариства до Росії. Цей переворот дав змогу для свобідного обміну української наукової думки на всьому широкому просторі нашої землі і разом із тим одкрив шляхи для ширшого культурного впливу нашої найбільшої наукової інституції на всю Україну російську. З початку 1906 року видання Наукового Товариства почали йти більш-менш свобідно до Росії, і цей початок вільного розвитку української науки у себе дома, не обмеженої цензурними путами, не одмежованої ніякими державними кордонами, був привітаний на сторінках I-ої книги «Записок Наукового Товариства імени Шевченка» прекрасними словами проф. М. Грушевського: «Ми чуємо себе при границі обітованої української землі. Довгий і тяжкий, безпривітний шлях по пустині добігає кінця. Останніми розпорядженнями що-до преси відкрита нашому журналу дорога в Росію. «Временныя правила» дають можливість засновання українських наукових часописей в Росії. Близький той час, коли ми не будемо одинокі в своїй науковій роботі і не будемо ізольовані в ній... Зближається час, коли по словам поета, котрого іменем прикрашаємо наші публікації,

спочинуть потомлені невільників руки
і коліна відпочинуть кайданами куті.

З вірою в близьке відродження українства, вь близький розвій української науки, з подвоєною енергією вступаємо в новий рік нашого видання, що відкриває перед нами нові, далекі й широкі перспективи наукової роботи. А коли наша радість здивує когось, нехай пригадає собі, що ці слова пише українець з Росії, що п'ятнадцять літ тому писав вступну статю для першої книжки цієї «абсолютно забороненої в Росії» наукової часописі,

що дванадцять літ з тяжким трудом редагував цей заборонений і старанно замовчуваний орган, і сам з цілою своєю науковою роботою за цей увесь час був проскрібований в Росії, а взагалі вся та українська наукова діяльність була представлювана як робота «темних сил»... (Записки Наук. Тов. ім. Ш., 1906, т. I, ст. 6).

Ми вважаємо за потрібне, перше ніж дати огляд наукової роботи товариства за минулий рік, пригадати в коротких рисах історію його заснування і життя за останні роки—для того, щоб ясніше представити собі ті умови, в яких доводилось працювати діячам цієї інституції, і те його становище, в якому застав його новий далеко більш світлий період в життю українського слова й письменства.

Думка заснувати постійну інституцію, яка дбала би про розвиток українського письменства, виникла серед українців російських в початку 70 років. Тоді вже ясно зазначилась політика російського уряду, направлена проти українського культурно-національного руху. Починаючи вже з середини 60 років центр українського національного життя почав пересуватись з надберегів Дніпра—до Львова, і чім далі, то все більше виявлялась потреба засновати український «кош» в Галичині для того, щоб спільними силами галицьких і російських українців запалити огнище національної культури, яке б по змозі розпросторювало свій вплив і на Україну російську. В цілком певній формі ця ідея настигла серед гурту українських патріотів Полтави, де були зібрані й гроші для реального здійснення проекту—8.000 рублів. До цього гурту належали: Ол. Кониський, Елис. Милорадович, Д. Пильчиків, М. Жученко та др. У виробленню статуту інституції, яка мала називатись Товариством імени Шевченка, приймав участь, між иншим, і М. Драгоманов. Цей статут був затвержений австрійським урядом у 1873 році, і «Товариство імени Шевченка» почало з цього року формально існувати. На зібранні гроші було закуплено у Львові друкарню, яко перший крок до реалізації завдань товариства: «вспомогати розвою малоруської словесности». Товариство почало існувати в формі

тісно - замкненою корпорації, в якій, щоб охоронити себе од небажаних елементів, було поставлено дуже високу членську вкладку—100 корон. Першим головою товариства обібрано одного з видатніших галицьких народовців—К. Сушкевича. Вийшло так, що товариство опинилось виключно в руках галичан народовецького напрямку і не тільки не придбало собі якого-небудь всеукраїнського характеру, але й взагалі не проявило жадної активності; в громадським життю існування його було дуже непомітне, а своє завдання що до сприяння розвитку українського письменства виконувало воно тим способом, що друкувало в своїй друкарні за дешеvu ціну видання народовецької партії, зрідка винускаючи власні видання (найцінніше з них—праця проф. Ом. Огоновського «*Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*» та його ж чотирьохтомова «Історія літератури руської»). З 1885 року Товариство прийняло на себе видання літературного журналу «Зоря», який з початку 90 років придбав собі всеукраїнський характер і навіть заповнявся сливе виключно творами українців з Росії. Це було найбільшою заслугою «Товариства імени Шевченка» для українського письменства.

Розвиток українського руху з початком 90 років, його деяке оживлення в Росії після гнетючої реакції 80 років примусило знову звернути увагу українських діячів на товариство імени Шевченка. Знов таки за приводом українців з Росії, почала ширитись думка про потребу реформи товариства на основі більшої демократизації його і з наданням йому характеру товариства наукового. Пропагатором цієї ідеї в Росії явився Ол. Кониський, а в Галичині Ол. Барвінський. В 1892 році реформа була переведена в життя. Товариство здобуло новий устав і почало зватися «Науковим Товариством імени Шевченка». Членську вкладку знижено до 12 корон. Поділено товариство на секції для більш інтенсивної наукової роботи, і постановлено видавати журнал «Записки Наукового Товариства імени Шевченка».

Перші роки існування товариства після реформи не виправдали цілком надій, які покладались ініціаторами тієї реформи. Хоча спочатку обіцяло участь своїми науковими працями в ви-

даннях товариства чимало видатних українських учених, але говорить проф. Грушевський—«обставини поневоленої України показалися сильнішими від цих обіцянок: дуже небагато додержало своєї обіцянки й взяло участь в заснованім журналі. Ще менше було таких, що не скінчили своєї участі в нім з першою статтею»... (Записки, 1906, т. I, ст. 5). Дуже скоро прийшлося переконатись, що в тодішніх цензурних і всяких інших обставинах було б чистою ілюзією покладатися на поміч великої «сборної України»; що наукова робота, коли хоче йти, мусить опертися на місцеві сили. Старання в цім напрямі не були даремні. Коли участь України російської зіставалася випадковою й уривковою, то на місці у Львові організувалася громадка людей, не багатих числом, але сильних духом, вірою в будучність свого народу й любовью до нього, що сміло підставила свої плечі під тягар української наукової роботи й дивинула його з незломаним наміром—донести до хвилі розкріпощення України, щоб передати його в руки нових, численних робітників свободної й обновленої соборної України (*ibid.*).

На чолі цієї групи українських робітників науки став чоловік, що злучив в собі надзвичайний організаторський талант, глибоку вченість та ерудицію з гарячою любов'ю до рідного народу; цей чоловік був українець з Росії, молодий київський учений—Михайло Грушевський. Він вдихнув «душу живу» в товариство, і з того часу, як він став на чолі наукової роботи в ньому, почався «золотий вік» въ житті цієї інституції. В 1895 році М. Грушевського покликано на кафедру української історії у львівському університеті і тоді ж обібрано його головою Наукового Товариства ім. Шевч. З прибуттям проф. Грушевського до Львова оживились звязки з Україною російською, а що головніше—йому вдалось зосередити біля товариства постійний круг співробітників з місцевих галицьких наукових та літературних сил, а ще трохи згодом витворити цілу школу молодих учених, які занялись розробленням ріжних періодів української історії.

Товариство, як ми згадали, поділилось на секції: історично-філософічну, філологічну й математично-природописно-лікарську.

Первісний спільний, орган Товариства «Записки» з 1896 року почав виходити 6 разів на рік, спеціалізуючись на розвідках по українській історії, археології, мові й письменству. Математично-прир.-лік. секція почала видавати й свій окремий «Збірник». Для наук юридичних було перейнято від групи українських правників видання «Часописі правничої й економічної». Філологічна секція а також історично-філософічна теж почали видавати свої «Збірники». Засновані при комісіях секції розпочали, з метою опублікування матеріалів з українознавства, цілі серії наукових видавництв: «Етнографічний Збірник», «Матеріали до українсько-руської етнології», «Жерела до історії України-Руси», «Памятка українсько-руської мови й літератури», а в самих останніх часах — «Українсько-руський архів». Товариство перейняло також на себе видання «руської історичної бібліотеки», де містяться оригінальні й перекладні розвідки з нашої історії (досі вийшло 24 тома). З 1898 року Наукове товариство розпочало замість «Зорі» видавати що-місячний журнал по типу європейських Revue «Літературно-Науковий Вістник» (видаваний аж до 1905 року, коли він перейшов до «Видавничої Спілки» у Львові). Щоб ознайомлювати чужі наукові інституції з ходом наукової роботи, Товариство видає свою «Хроніку»—українською й німецькою мовами. Окрім цих регулярних видань, «Наукове Товариство» видало 4 томи російсько-українського словаря М. Уманця, юридичний словарь д-ра В. Левіцького, критичне видання творів Котляревського, Ю. Федьковича, Шевченка та др. укр. письменників, а тепер має намір приступити до нового академічного видання творів Шевченка, заснованого на самих найновіших критичних розслідах. За 15 років Наукове Товариство імені Шевченка випустило по-над 150 томів наукових публікацій українською мовою і цим дійсно «створило українську науку в очах і поняттях ученого світа». У роботі й виданнях Товариства за цей час узяли участь такі українські старші й молодші письменники та вчені (окрім тих, що почали свою діяльність саме в Науков. Т-ві): Ів. Верхратській, Хв. Вовк, М. Дикарів, В. Доманицький, П. Житецький, Ол. Кониський, пр. Ол. Колесса, Ів.

Ем. Левіцький, Вол. Лесевич, Ол. Лотоцький, проф. Ол. Маркевич, пр. Ів. Пулюй, М. Павлук, Ів. Степенко, пр. К. Студинський, В. Шухевич та інші. Поруч з 24 річниками «Кіевской Старини», видання Наукового Товариства—неоцінений скарб для науки українознавства, без котрих неможна обійтись нікому, хто хоче серйозно ізучати український народ в його сучасному й минулому.

Ця колосальна видавнича продукція заслугує тим більшого признання, що вона була ведена при надзвичайно малих матеріальних коштах, які здаються неймовірними для того, хто звик до бюджетів європейських наукових академій, яким наше товариство не може уступити ні інтенсивністю своєї роботи ні навіть кількістю видань. З боку як російської офіційної науки, так і польської, видання Товариства весь час старанно замовчувались, хоча їми і користувались ті самі вчені та інституції, що не хотіли признавати ні української мови, ні науки... Розуміється, для того, щоб провадити свою роботу, Наукове Товариство не могло рахувати на самі членські вкладки; як і скрізь в подібних інституціях тут мусили прийти на поміч уряд і громадянство. З 1894 року Наукове Товариство почало одержувати субсидії. з початку від галицького сейму (перша субсидія—500 корон), а потім і від австрійського центрального уряду. Ці субсидії все зростали, і в минулому 1906 році Товариство одержало від сейму 12.000 корон, а від австрійського уряду 8.000. Ці заповоги здадуться зовсім незначними, коли порівняти їх з тим, що одержують інші славянські наукові академії в Австрії, наприклад Браківська академія дістає що року 50.000 корон, а чеська—40.000. Українське громадянство, що ні в Галичині, ні в Росії немає своєї заможної буржуазії ані аристократії, які б підтримували своїми коштами національну академію, по змозі заповогало товариству своїми жертвами, з яких найзначніща—40.000 рублів прийшла в 1898 році з Росії.

Наукове Товариство в своїй діяльності не обмежувалось тільки науковими публікаціями (в свій час на сторінках «Кіевской Старини» подавався систематичний огляд його видань), але

виконує й інші функції, властиві такого рода інституціям: воно видає заповоги й стипендії молодим ученим і заслуженим діячам українського письменства, організує наукові подорожі й експедиції, бере участь в міжнародних наукових конгресах, подає ініціативу в організації українських культурних святкуваннях (наприклад, ювілей століття обновленої української літератури в 1898 році), робить заходи для задоволення просвітно-наукових потреб українського народу, вдаючись з відповідними заявами до урядів—австрійського й російського, влаштовує наукові курси й відчити і т. ин. Товариство увіходить в обмін з по-над 300 ученими інституціями й видавництвами в ріжних частинах цивілізованого світу. При Товаристві (з 1899 року Товариство посідає прекрасною кам'яницею у Львові, де міститься його власна, поширена й поліпшена всіма новіщими засобами техніки друкарня і всі інституції Товариства) існує бібліотека, яка являється тепер самою повною й багатою книгозбірнею по українознавству на всьому просторі українських земель; въ 1906 році бібліотека збогатилась цінною колекцією книжок по філософії та ин. галузям знапня з бібліотеки небіжчика В. Лесеви-ча, одписаної ним Товариству. Зараз бібліотека Наукового Товариства числить в собі біля 11200 наз. у 20.000 томах. Окрім бібліотеки Товариство має невеликий історично-археологичний музей і галерею портретів українських діячів. Товариству належить також на європейський зразок впорядкована українська книгарня—центральный нерв української книгарської справи на всю австрійську Україну.

З цього короткого побіжного перегляду видно всю ріжнородність діяльности Наукового Товариства імени Шевченка, його надзвичайну продуктивність і цінність його видапнь. Все це зовсім справедливо надає т-ву європейське значіння і кладе великі заслуги його діячам з проф. М. Грушевським на чолі, цим людям «великої души й серця», що з самопожертвою взяли нести тягар європейської наукової роботи, поки що переважно силами й засобами маленької бідної Галичини, цього справжнього українського П'ємонту в часи лихоліття нашої національности в Росії.

Переходячи до спеціального перегляду життя й науково-видавничої діяльності Наукового Товариства імени Шевченка за минулий 1906 рік, мусимо зазначити перш за все організацію наукових експедицій і засновання статистичної комісії. Думка організувати ряд систематичних наукових подорожей для ізучення матеріалів до української історії по архівах виникла в Товаристві ще в 1905 році, але практично була введена в життя переважно в 1906 році. Цілий ряд молодих учених, членів товариства, був командирований до Кракова, Варшави, Петербурга, Москви, Харькова й других місць для ознайомлення з матеріалами по тамошніх архівах й бібліотеках. В цій подорожі взяли участь дд. Ів. Джиджора, В. Герасимчук, та Ів. Кревецький. В результаті їх студій зібрано цілий корпус матеріалів до історії козаччини, який має появитись в формі окремої публіції накладом Товариства. Другим визначним фактом з життя Товариства являється засновання при ньому статистичної комісії, яка має метою служити корективом до офіційної статистики в Галичині, що має на увазі польські державно-національні інтереси і з цією метою тенденційно перекручує статистичні відомости. Окрім того комісія має звертати увагу на явища, полишені офіційною статистикою, вказати на недокладности, які випливають з невідповідних схем і способів, котрими збирається і групується матеріал. Комісія сподівається, що її робота, при співучасті й допомозі українського громадянства в Галичині, дасть цінні здобутки для ізучення громадського, культурного й національного життя галицької України.

Науково-видавнича діяльність товариства в 1906 році, як звичайно, виявлялась у постійних видавництвах—«Записки Наукового Товариства імени Шевченка», збірниках секцій і комісій, де друковались переважно реферати, читані на засіданнях комісій і ухвалені до друку, а також окремих публікаціях. «Записки» почали виходити у збільшеному форматі. У 6 томах, що вийшли протягом року, уміщено цілий ряд розвідок по історії, язикознавству й історії українського письменства отчих авторів: М. Грушевського, Ол. Грушевського, Ів. Джиджори, М. Зубрицького,

Філ. Колесси, Ів. Кривецького, Ів. Крипякевича, З. Кузелі, С. Маслова, В. Перетца, Ів. Созанського, Ів Франка, і В. Щербаківського. Як звичайно, подавався огляд наукових часописей, видаваних на Україні й по-за Україною, а також надзвичайно повно поставлений бібліографічний відділ—гордощі журналу.

Історично-філософічна секція видала IX-й том свого збірника, в якому уміщено другу половину I-го тому «Історії України-Руси» проф. М. Грушевського, цієї «величавої основи української історичної науки і невичерпаючого джерела національно-політичного і соціально-культурного самопізнання й освідомлення, що вводить нас дійсно вперше у сім'ю європейських народів»¹⁾. В цьому томі подав автор огляд церковного життя на Україні в XIV—XVI століттях. Та ж сама секція видала I-й том нового видавництва Наук. Тов.—«Українсько-руський Архів». В цьому першому томі уміщено опис рукописів львівського Народного Дому з колекції Ант. Петрушевича. Матеріал цей упорядкував Іл. Святицький.

Археографічна комісія видала том «Матеріалів до історії суспільно-політичних й економічних відносин Західньої України» під ред. М. Грушевського. Це—збірник матеріалів до історії внутрішніх відносин Галичини й Поділля до часів панування тут польського права. Цей том—вже 8-й в серії видань археографічної комісії, присвячених історії Галичини, а почасти й Холмщини та Поділля. Та сама комісія видала в 1906 році два томи «Памяток українсько-руської мови й літератури». В першому з цих томів надруковано під редакцією проф. К. Студинського збірку пам'ятоків полемічної літератури кінця XVI і поч. XVII в.: твори В. Гербеста, Жебровського, Стефана Зізання і М. Смотрицького. На початку надруковано широку вступну статтю пр. Студинського, присвячену детальному історично-літературному розслідуванню надрукованих пам'яток. В другому томі «Памяток»,

¹⁾ Науковий Збірник в честь проф. М. Грушевського, Л. 1906, ст. VII.

зредагованому Іваном Франком, надруковано збірку апокрифів і легенд з українських рукописів.—Тут уміщено багату колекцію т. зв. есхатологічних оповідань з цінною передмовою і коментаріями.

Етнографічна комісія випустила два тома «Етнографічного Збірника». В одному уміщено під редакцією В. Гнатюка збірку коломийок з галицької України. В цьому томі, разом з попереднім томом, надруковано 5792 помери пісень окрім варіантів. В другому (з черги 21-му томі «Етн. Зб.») галицько-руські мелодії зібрані на фонограф Йосифом Роздольським і зредаговані Ст. Людкевичем—досвідним знавцем української народної музики. Окрім цих двох томів видано ще VIII-й том «Матеріалів до українсько-руської етнології», що містить в собі матеріал, зібраний д. Мр. Г-им по Київщині: «Дитина в звичаях і віруваннях українського народа». До цього надзвичайно цінного й оригінального матеріалу додано уваги З. Кузели. На жаль уваги д. Кузели, яко неспеціаліста по медицині (матеріал торкається в значній мірі питань, що тісно звязані з фізіологією), не мають відповідної наукової вартости.

Математично-природописна секція випустила черговий (X-й) том свого збірника. «Часописі правничої й економічної» вийшов IX-й том, де, між иншим, уміщено широку розвідку д. Правника про виборчу реформу в Австрії.

Філологічна секція видала VII-й том свого збірника, куди увійшли розвідки М. Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Це вже третій том фольклорних праць Драгоманова, видаваних у «Збірнику філолог. секції Наук Т-ва». В ньому уміщено цілий ряд статей Драгоманова, друкованих у свій час по часописах російських, галицько-українських, французьких, англійських, італійських та болгарських. Все це зібрано й поперекладувано на українську мову М. Павлюком.

З окремих публікацій Товариства, окрім дрібніщих відбиток з різних його періодичних видань, треба згадати розвідку Ів. Франка, друковану попереду в «Записках»—«Святий Климент у Корсуні, причинок до історії старохристиянської легенди». Ця

праця являється розслідуванням корсунських легенд про папу Климента та про їх розповсюдження в давній Русі, у зв'язку з культом Климента в руській церкві. Автор використав тут надзвичайно багатий матеріал старохристиянських легенд. — З чисто-літературних видань Наукового Товариства мусимо зазначити третій том критичного видання творів буковинського «Кобзаря» — Юрія Федьковича. В цьому томі, виданому під редакцією проф. Ол. Колесси, уміщено оригінальні й перекладні (переробки) драматичні твори Федьковича.

Нарешті вважасмо потрібним зазначити одну книгу, яка вийшла хоча й не накладом Наукового Товариства імені Шевченка, але сливе вся складається з творів членів Товариства і стоїть у тісній генетичній залежності од нього. Це — монументальний «Науковий Збірник, присвячений професорові Мих. Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині». Цей розкішно виданий том містить статі 24-х авторів з галицької та російської України, кожна з цих статей являється дуже цінним причинком на полі різних сторін українознавства, а весь збірник являється достойним вшануванням великих заслуг проф. Грушевського перед рідним краєм, тих заслуг, які так правдиво схарактеризовані в словах вступної статті редакторів Збірника: «Коли сьогодні справді почалося на українських землях весняне світання й нове життя розбуджує довго давлену надію кращої будучности для народу найнесчаснішого з несчасних — то історія колись згадає в тім переломовім моменті імя Михайла Грушевського, як того, що вказував українській інтелігенції нові дороги й охороняв її від ідейної блуканини та повторення знаних історичних помилок.» (ст. VII — VIII).

Тяжкі політичні обставини життя нашого народу були причиною того, що коштовні вклади Наукового Товариства імені Шевченка в скарбницю українського духа були доступні тільки для одної невеличкої частини нашої землі, яка змогла дати притулок нашому слову во «время люте» його гонення й переслідування там, де живе $\frac{9}{10}$ українського народу. Тепер горизонт

проясняється. Виявляється можливість перенесення безпосереднього впливу культурно-наукових надбань Товариства (а незабаром, може, й самого місця його перебування) на нашу Україну, одкриваються перспективи вільного наукового обміну і дружньої спільної роботи наукових сил з усіх частин нашого рідного краю. Праця Наукового Товариства імена Шевченка, його видання— на завжді послужать невичерпаним джерелом для кожного дослідника України, а його діячі зостануться для будучих поколінь зразком великої любови до рідного краю, тої любови, яка перемогла тисячі перешкод і трудностей і створила культурно-національне огнище, яким ми нині сміло можемо похвалитись перед ареопагом народів культурного світа. Ці діячі можуть сміливо дивитись у будучність, знаючи, що їх праця не загинула марно і буде з вдячністю оцінена українським громадянством. Віримо, що вони знайдуть достойних наступників для продовження їх великого діла.

Д. Дорошенко.